

Folkhögskolans möjligheter till klassresa

PETER GLADOIC HÅKANSSON*

Malmö universitet

Jonas Söderqvist, *Social rörlighet i en socialt rörig tid: Eleverna och deras utbildning vid Brunnsvik, Vaddö och Hola folkhögskolor 1906–1921*, Uppsala Studies in Economic History 123 (Uppsala: Acta Universitatis Upsalien-sis, 2023). 272 s.

Om folkhögskolan

Folkhögskolan är en i huvudsak nordisk företeelse. Den kom först till Danmark och den danske folkbildaren Nikolaj Frederik Severin Grundtvig brukar betraktas som folkhögskolans fader. Den riktades till bönder och de bredare folklagren. I Sverige kom de första folkhögskolorna 1868 och Folkhögskolan Hvilan i Åkarp brukar räknas som Sverige äldsta folkhögskola. Elva år senare grundades Vaddö folkhögskola, eller som dess officiella namn kom att bli, Stockholms läns folkhögskola. Liksom andra folkhögskolor vid denna tid finansierades den av landstinget och vände sig främst till bönder från trakten. Undervisningen vilade på kristen grund och riktade sig endast till manliga elever fram till 1907 då sommarkursen öppnades för kvinnliga elever.

Runt sekelskiftet 1900 kom dock en ny typ av folkhögskolor att växa fram. Det var folkhögskolor som låg arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen nära. Hola folkhögskola i Kramfors kommun startades 1896 av Johan Sandler och drevs av honom själv fram till att skolan blev uppköpt av landstinget. Hola var en samskola och hade en bredare upptagning än Vaddö. Den riktade sig till alla samhällsklasser och tog emot elever från nykterhetsrörelsen, men även från arbetarrörelsen.

Brunnsviks folkhögskola startades 1906 av tre folkbildningsentusiaster – Karl-Erik Forsslund, Uno Stadius och Gustaf Ancarcrona. Forsslund var medlem i Socialdemokratiska ungdomsförbundet (SDUF) och skrev i arbe-

* Docent i ekonomisk historia; fakultetsopponent.

tartidningar, men var i övrigt ingen profilerad partimedlem. De tre grundarna var alla kopplade till den heidenstamska ungdomsrörelsen som stod för ett återtag till landsbygden från städerna och en väckelse bland landsbygdens ungdom att försvara sina gamla traditioner och stod hembygdsrörelsen närmare än socialism.¹ Liksom Hola var Brunnsvik en samskola och utbildningen vilade på en humanistisk värdegrund. Även om Brunnsviks folkhögskola så småningom kom att stå arbetarrörelsen nära, var detta ingen uttalad inriktning när skolan startade.

Syfte och forskningsfrågor

Det är mot denna relief som Jonas Söderqvist startar sin undersökning med syftet att undersöka social rörlighet på de tre folkhögskolorna Väddö, Hola och Brunnsvik under perioden 1906–1921. De två forskningsfrågor som han ställer till materialet är 1) Hur såg elevernas sociala rörlighet ut? och 2) Vilka faktorer kan ha bidragit till den observerade rörligheten?

Social rörlighet har tidigare diskuterats inom ekonomisk historia, men det är då huvudsakligen den intergenerationella rörligheten, det vill säga från generation till generation, till exempel från fader till son, som behandlats. Exempelvis undersöker Martin Dribe och Jonas Helgertz hur farfaderns sociala klass påverkar barnbarnens sociala klass under perioden 1815–2011. Resultatet är att sannolikheten att barnbarnet kom att befinna sig i farfaderns sociala klass var mycket stor.² Söderqvist undersöker dock den intragenerationella rörligheten, det vill säga en individs klassresa under sin livstid. Det görs genom att jämföra individens socio-ekonomiska status (SES) vid födelsen (föräldrarnas sociala status), vid inskrivningen till skolan och slutligen vid individens död.

Metoder och material

Söderqvist anlägger vad han själv kallar för ett metod- och källpluralistiskt angreppssätt. Det innebär att han för undersökningsperioden gör ett slumpmässigt urval av elever vid Väddö (100 manliga elever) och Hola (100 manliga, 100 kvinnliga elever), samt ett totalurval av Brunnsvikseleverna (totalt 769 elever). Anledningen till ett totalurval av Brunnsvikseleverna är att han undersöker denna grupp djupare, bland annat undersöker han de manliga eliteleverna från Brunnsvik i ett särskilt kapitel. Söderqvist använder sig av den historiska yrkesklassificeringen HISCO för att bestämma den socio-ekonomiska

1. Jonas Söderqvist, *Social rörlighet i en socialt rörig tid: Eleverna och deras utbildning vid Brunnsvik, Väddö och Hola folkhögskolor 1906–1921* (Uppsala 2023).

2. Martin Dribe & Jonas Helgertz, "The lasting impact of grandfathers: Class, occupational status, and earnings over three generations in Sweden 1815–2011", *The Journal of Economic History* 76:4 (2016) s. 969–1000.

miska statusen (SES). I de fall då kvinnor inte har någon egen SES, använder han makens SES för dem. När det gäller källor har Söderqvist gjort ett massivt arbete. Han kopplar tre olika källtyper till individerna i urvalet där han länkar information från källorna till individerna. Den första källtypen är skolornas arkiv. Den andra källtypen är folkkräkningarna, kyrkoarkiven och rotmansarkiven. Dessa två källtyper ger kvantitativ data. Den tredje källtypen är olika former av biografier, personarkiv, organisationsarkiv, biografiska lexikon och pressklipp. Denna källtyp ger Söderqvist ett kvalitativt underlag, men innehåller dock endast källmaterial för Brunnsvikseleverna. Det är i denna breda uppsjö av olika källtyper som det källpluralistiska angreppssättet kan förstås.

Tillsammans ger det stora materialet en möjlighet att få en djupare förståelse av individerna, men även en mer övergripande och jämförande bild av de tre folkhögskolorna i form av deskriptiva tabeller. Söderqvist menar att för att förstå social rörlighet så krävs livsberättelser, och det omfattande materialet ger en möjlighet att fånga detta. Den kvantitativa datan från de första två källtyperna ger en möjlighet att övergripande och generellt förstå folkhögskoleelevernas karriärutveckling. Den tredje källtypen ger berättelser i form av biografier, personarkiv, biografiska lexikon och pressklipp om några Brunnsvikselever. Söderqvist anlägger även ett tydligt komparativt perspektiv då han, när datan tillåter, jämför de tre skolorna med varandra. Det är i detta som jag vill förstå det metodpluralistiska perspektivet – att han börjar i det övergripande, i form av deskriptiv statistik och komparativa jämförelser, för att sedan borra sig vidare i individernas livsberättelser i de fall där det finns biografier, personarkiv, pressklipp, etcetera.

Resultat: Hur såg den sociala rörligheten ut?

Söderqvist redovisar den sociala rörligheten i deskriptiva tabeller där varje folkhögskola redovisas var för sig. För Hola och Brunnsvik redovisas kvinnor och män var för sig. Det sammanfattande resultatet är att elever från Hola och Brunnsvik uppvisade en relativt stor social rörlighet. Efter att de avslutat studierna på dessa folkhögskolor kom de till stor utsträckning att få jobb som låg över deras föräldrars SES. Väddö, däremot, kom att uppvisa betydligt lägre social rörlighet. Om däremot bönderna exkluderas från Väddö-urvalet blev rörligheten lika stor som för de andra två folkhögskolorna. En slutsats från detta är att bondsönerna gick på Väddö för att fördjupa sina kunskaper att driva jordbruk och hade aldrig några ambitioner att göra andra karriärer. När det gäller de kvinnliga eleverna rörde sig 2/3 av eleverna både från Hola och Brunnsvik uppåt, men en större andel av kvinnorna med eget yrke rörde sig uppåt och på Hola gick fler kvinnliga elever som efter studierna kom att få eget yrke. Även bland de gifta kvinnliga eleverna var det en större andel

som fick eget yrke på Hola än på Brunnsvik. En rimlig slutsats av detta är att sannolikheten att göra en klassresa (uppåt) var, åtminstone för de kvinnliga eleverna, högre på Hola än på Brunnsvik.

En intressant faktor som Söderqvist undersöker djupare handlar om sambandet mellan social rörlighet och geografisk rörlighet. Inom neoklassisk ekonomisk teori anses ofta geografisk rörlighet som en faktor för att jämna ut ekonomiska skillnader, men även en möjlighet för en individ att kapitalisera sin humankapitalinvestering.³ Söderqvist visar till en början att det fanns en stor skillnad mellan skolorna och deras upptagningsområde. Väddö och Hola rekryterade främst lokalt/regionalt, medan Brunnsvik rekryterade nationellt. Efter utbildningen flyttade Brunnsvikseleverna mer än eleverna vid de andra två folkhögskolorna. Söderqvist visar att ca 2/3 av eleverna vid Hola och Väddö föddes och dog i samma län. För Brunnsvikseleverna var det 46 procent av männen och 53 procent av kvinnorna som föddes och dog i samma län. Som Söderqvist påpekar kan personerna givetvis ha bott någon annanstans under sin yrkeskarriär för att flytta tillbaka till födelseplatsen på ålderns höst, men sammantaget ger det ändå en bild som stämmer med övriga data. Hur ser då sambandet ut mellan geografisk och social rörlighet? Deskriptivt ger Söderqvists data att andelen som rörde sig uppåt bland de geografiskt rörliga var större för män från Hola och Brunnsvik, än bland de rotfasta männen från motsvarande skola. Det skulle kunna visa att det fanns en positiv korrelation mellan social och geografisk rörlighet bland män från Hola och Brunnsvik. Bland kvinnor, däremot, var denna skillnad betydligt mindre och för Väddöeleverna (endast män) fanns det i princip ingen skillnad i social rörlighet mellan de geografiskt rörliga och de rotade. Bilden är således inte entydig.

Söderqvist undersöker även elevernas organisationsmedlemskap. Här tillåter dock data att endast undersöka Brunnsvikseleverna, men resultatet är trots det intressant. Brunnsvik har blivit känt som arbetarrörelsens elitskola, men Söderqvist visar att det var banden till nykterhetsrörelsen som var starkast – 69 procent av eleverna under dessa år tillhörde nykterhetsrörelsen. En stor andel av Brunnsvikseleverna var dock medlem i flera organisationer, över 50 procent var medlem i två eller fler organisationer. Tyvärr visar inte Söderqvist sambandet mellan organisationstillhörighet och social rörlighet, vilket hade varit önskvärt. I materialet över Brunnsvikseleverna saknar 23 procent organisationsmedlemskap och det hade varit intressant att få veta om sannolikheten för dem att vara socialt rörliga var lägre än för dem med högt antal föreningsmedlemskap.

3. Se t. ex. Branko Milanović, *Global inequality: A new approach for the age of globalization* (Harvard 2016).

Varför social rörlighet?

Som Söderqvist visar var alltså eleverna från Hola och Brunnsvik mer socialt rörliga (i huvudsak uppåt) än Väddöeleverna och det finns flera förklaringar till det, inte minst att skolorna riktade sig till olika elevgrupper. Orsakerna bakom skillnaderna står dock även att finna i undervisningens innehåll och upplägg. Väddö koncentrerade sig på teoretiska och praktiska kunskaper för jordbrukare. Hola lade stor vikt vid att komplettera folkskolan. Hola och Brunnsvik gav mer undervisning i samhällsvetenskap. Brunnsvik lade mest vikt vid statskunskap, ekonomi och statistik, men dock endast för de manliga eleverna. De kvinnliga erbjöds kvinnlig slöjd. Alla tre folkhögskolor tog in gästföreläsare, men medan de på Väddö var konsulenter, fiskeriintendenter och länsträdgårdsmästare, var gästföreläsarna på Brunnsvik professorer, fil. dr och redaktörer. Gästföreläsarna på Brunnsvik hade i större utsträckning akademisk och politisk koppling än de andra två folkhögskolorna. Brunnsvik tog också in betydligt fler gästföreläsare (127 under perioden jämfört med 53 på Väddö och 57 på Hola). Brunnsvik skulle fostra en kommande elit och behövde då utveckla både kontaktnät och inspiration.

För att analysera resultaten använder sig Söderqvist av tre olika teoretiska begrepp: humankapitalbegreppet som grundar sig i Gary Beckers humankapitalteori,⁴ Pierre Bourdieus kapitalbegrepp⁵ samt Mark Granovetters teori om starka och svaga länkar.⁶ I detta sammanhang blir Bourdieus kapitalbegrepp användbart. Socialt kapital – en social kontakt som innehåller en resurs, lite förenklat – kommer troligen att ha stor betydelse för blivande politiker och partifunktionärer. Även Bourdieus begrepp kulturellt kapital kan användas. I begreppet ligger tre delar. I det förkroppsligade tillståndet ligger språkbruk, uppförande och god smak. I det objektifierade tillståndet ligger olika typer av artefakter, till exempel tavlor, böcker, instrument, och i det institutionaliserade tillståndet ligger akademiska kvalifikationer och examina. Det viktiga med Bourdieus kapitalbegrepp är att det får olika värde beroende på i vilket fält det används. Värdet på kapitalet är inte universellt. Man kan tänka sig att inom arbetarrörelsen gav en utbildning från Brunnsvik hög *cred*, som man skulle säga i dag, och ett värde som kunde kapitaliseras inom arbetarrörelsens organisationer. För arbetarrörelsen spelade det ingen roll att utbildningen inte gav betyg. Det var att man gått på Brunnsvik som var det viktiga, inte ett papper med en bedömning över prestationen. Det faktum att kapitalet tillskrivs olika värde på olika fält gör att

4. Gary S. Becker, "Investment in human capital: A theoretical analysis", *Journal of political economy* 70:5, Part 2 (1962) s. 9–49.

5. Pierre Bourdieu, "The forms of capital", i John G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (Westport, Conn. 1986) s. 241–258.

6. Mark Granovetter, *Getting a job: A study of contacts and careers* (Chicago 1974).

det är ett symboliskt kapital. Söderqvist använder Bourdieus kapitalbegrepp på några ställen, men här hade han kunnat förklara de teoretiska begreppen lite djupare. Jag är helt övertygad om att en viktig förklaringsfaktor bakom Brunnsvikselevernas framgångar ligger i hur det sociala och kulturella kapitalet byggdes på skolan.

En annan sak som Söderqvist undersöker är möjligheten till vidareutbildning. Folkhögskolan gav inget formellt betyg och inga möjligheter att bygga på utbildningen med högre studier. Söderqvist har spårat vidareutbildning via yrkestitlar och utifrån hans metod finner han att det fanns stora skillnader mellan skolorna. Relativt få av Brunnsvikseleverna hade vidareutbildat sig – endast 15 procent av männen och tio procent av kvinnorna. Av Holaeleverna hade däremot 27 procent av männen och 32 procent av kvinnorna vidareutbildat sig. För kvinnornas del hade man inte sällan gått vidare och utbildat sig till lärare. En slutsats av detta resultat är att en folkrörelsekarriär inte krävde någon formell utbildning. En annan är att de kvinnliga eleverna på Hola gavs större möjlighet till egen karriär, egen inkomst och social rörlighet än de kvinnliga eleverna på Brunnsvik.

Manliga elitgrupper och kvinnor som hemmafruar

I de avslutande kapitlen i avhandlingen dyker Söderqvist djupare i några olika gruppers karriärsutveckling. Brunnsvik fostrade en växande grupp av politiker och partifunktionärer. Det hänger samman med att folkrörelsen byråkratiseras och professionaliseras. Det visar sig i Söderqvist data genom att en större andel av de före detta Brunnsvikseleverna befann sig i SES 1 (28 %) vid sin död, jämfört med de tidigare Vaddöeleverna (6 %) och Holaeleverna (19 %). Elitgruppen på Brunnsvik var i större utsträckning född i övriga landet (mindre andel i Kopparbergs län) och en större andel (23 %) bodde i Stockholm vid sista observationen, än elever vid de andra två skolorna. En annan intressant observation var att de manliga Brunnsvikseleverna i SES 1 var mer organiserade än Brunnsvikseleverna vars liv avslutades i SES 2–7. Återigen, det är troligt att socialt och kulturellt kapital spelade roll för Brunnsvikselevernas sociala rörlighet och framgång.

Det var däremot svårare för de kvinnliga eleverna vid Brunnsvik. Kvinnor vid Brunnsvik hade svårare att få stipendier än de manliga eleverna. De kvinnliga Brunnsvikseleverna tycks även ha haft andra förutsättningar än de kvinnliga Holaeleverna. De kvinnliga eleverna från Hola tog sig i större utsträckning vidare till andra studier och de hade även egna yrken, även som gifta. Kvinnorna från Brunnsvik gifte sig oftare och de gifta kvinnorna hade lägre social rörlighet. Det tycks som om den tidiga arbetarrörelsen i stor utsträckning var genusblind och helt enkelt prioriterade manliga elever.

Fortsatt forskning

Söderqvists avhandling är ett viktigt bidrag inom flera områden. Han bidrar med kunskap när det gäller social rörlighet genom att undersöka faktorer bakom skillnaderna i utfall för de tre skolorna. Många studier hade slutat med att konstatera att Brunnsvik och Hola hade högre social rörlighet än Väddö och aldrig brytt sig om att undersöka vilka faktorer som bidragit till skillnaderna i rörligheten. Söderqvist djupdyker i stället i skolornas karaktär och gör intressanta fynd som ger oss en bild av den tidiga arbetarrörelsen, kvinnornas ställning, den geografiska rörlighetens betydelse, och inte minst, det social och kulturella kapitalets betydelse – områden som troligen har lika stor betydelse i dag som vid sekelskiftet 1900. Som jag läser det, skapade Hola och Brunnsvik socialt och kulturellt kapital på vissa fält som gav möjlighet till social mobilitet. Skolornas gästföreläsare skapade troligen socialt kapital och även om folkhögskolestudier inte gav betyg, skapades trots det ett kulturellt kapital som gav *cred* på vissa fält. Det visar att certifikat och betyg inte alltid är nödvändigt, utan utbildning (eller tillhörighet) kan vara en tillgång ändå, om det tillskrivs ett värde. Det finns mycket i detta som kan överföras till vår samtid.

Söderqvists största bidrag för fortsatt forskning är dock hans massiva empiriska bidrag. Den databas som han sammanställt med olika källor, ger uppenbart utrymme för mycket forskning framöver. Jag hade gärna sett en analys av materialet med hjälp av statistisk analys och regression. Förslagsvis kan sannolikheten att röra sig uppåt eller nedåt skattas i en multinominal logit-modell med oddskvoter där skola, geografisk rörlighet, kön och organisationsmedlemskap används som förklaringsvariabler. Det ska bli både intressant och spännande att följa detta framöver.